

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

VŨ THỊ THU HƯƠNG

QUẢN LÝ LÀNG XÃ HUYỆN PHỔ YÊN
(THÁI NGUYÊN) QUA HƯƠNG ƯỚC CẢI LƯƠNG
THỜI CẬN ĐẠI

LUẬN VĂN THẠC SĨ KHOA HỌC LỊCH SỬ

Thái Nguyên, 2012

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

VŨ THỊ THU HƯƠNG

**QUẢN LÝ LÀNG XÃ HUYỆN PHỔ YÊN
(THÁI NGUYÊN) QUA HƯƠNG ƯỚC CẢI LƯƠNG
THỜI CẬN ĐẠI**

Chuyên ngành: Lịch sử Việt Nam

Mã ngành: 60.22.54

LUẬN VĂN THẠC SĨ KHOA HỌC LỊCH SỬ

Người hướng dẫn khoa học: PGS.TS Đàm Thị Uyên

Thái Nguyên, 2012

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các cứ liệu nêu trong luận văn là trung thực. Những kết luận khoa học của luận văn chưa từng được công bố trong bất kì công trình nào.

Thái Nguyên, tháng 8 năm 2012

Tác giả luận văn

Vũ Thị Thu Hương

MỤC LỤC

Trang

Trang bìa phụ	
Lời cam đoan.....	i
Mục lục.....	ii
MỞ ĐẦU	1
Chương 1. KHÁI QUÁT VỀ HUYỆN PHỔ YÊN VÀ HƯƠNG ƯỚC CẢI LƯƠNG HUYỆN PHỔ YÊN.....	9
1.1. Khái quát về huyện Phổ Yên.....	9
1.1.1 Vị trí địa lý và điều kiện tự nhiên.....	9
1.1.2 Lược sử hình thành huyện Phổ Yên	12
1.1.3 Dân cư và truyền thống.....	15
1.1.4 Tình hình chính trị, kinh tế, văn hóa – xã hội huyện Phổ Yên trước Cách mạng tháng Tám 1945.....	21
1.2 Hương ước cải lương huyện Phổ Yên	26
1.2.1 Khái quát về hương ước.....	26
1.2.2 Hương ước cải lương huyện Phổ Yên	39
1.2.2.1 Hình thức văn bản của hương ước.....	40
1.2.2.2 Nội dung cơ bản của hương ước.....	42
Chương 2. QUẢN LÝ KINH TẾ, HÀNH CHÍNH LÀNG XÃ HUYỆN PHỔ YÊN (THÁI NGUYÊN) QUA HƯƠNG ƯỚC CẢI LƯƠNG THỜI CẬN ĐẠI	48
2.1. Khái niệm làng xã và quản lý làng xã	48
2.1.1 Khái niệm làng xã	48
2.1.2 Khái niệm quản lý làng xã	50
2.2 Quản lý kinh tế, hành chính làng xã huyện Phổ Yên qua hương ước cải lương thời cận đại	51
2.2.1 Quản lý kinh tế.....	51
2.2.1.1 Quản lý ruộng đất	51

2.2.1.2 Việc sưu thuế	56
2.2.1.3 Việc chi thu	59
2.2.1.4 Quản lý tài sản chung	61
2.2.1.5 Quản lý, bảo vệ sản xuất nông nghiệp.....	62
2.2.2 Quản lý hành chính	64
2.2.2.1 Quản lý bộ máy cấp xã, thôn	64
2.2.2.2 Quản lý hộ khẩu, hộ tịch ở làng xã.....	73
Chương 3. QUẢN LÝ VĂN HÓA, XÃ HỘI LÀNG XÃ HUYỆN PHỔ	
YÊN QUA HƯƠNG ƯỚC CẢI LƯƠNG THỜI CẬN ĐẠI.....	79
3.1 Quản lý văn hóa.....	79
3.1.1 Việc giáo dục	79
3.1.2 Việc giữ vệ sinh, bảo vệ môi trường	80
3.1.3 Việc cưới xin, ma chay	81
3.1.4 Việc khao vọng, hương ẩm và vị thứ đình trung	86
3.1.5 Việc tế tự.....	88
3.2 Quản lý xã hội.....	94
3.2.1 Việc canh phòng, giữ gìn an ninh trật tự	94
3.2.2 Việc cấp cứu	100
3.2.3 Việc giữ trật tự chốn công cộng.....	102
3.2.4 Việc bài trừ đồi phong –bại tục	103
3.2.5 Việc kiểm soát người lạ đến làng	106
3.2.6 Việc kiện cáo	107
3.3. Một số nhận xét	108
3.3.1 Từ góc độ quản lý Nhà nước	108
3.3.2 Từ góc độ tự quản làng xã	112
KẾT LUẬN	120
TÀI LIỆU THAM KHẢO	123
PHỤ LỤC	

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Theo dòng chảy của lịch sử, có những thứ sẽ mất dần đi, nhưng có những thứ sẽ lại ngày càng phát huy được vai trò, thế mạnh của mình trong thời đại mới và tồn tại mãi mãi. Cũng như vậy, mô hình tổ chức làng xã đã xuất hiện từ sớm và vẫn còn tồn tại bền vững cho đến tận ngày nay.

Trong suốt tiến trình lịch sử dân tộc, làng xã luôn đóng vai trò quan trọng trong mọi mặt đời sống xã hội, là cơ sở, là nền tảng của văn hóa, văn minh Việt Nam. Bởi vậy, việc quản lý làng xã luôn là “điều trăn trở của mọi thời đại” [15, tr. 9]. Các chính quyền nhà nước, từ các triều đại phong kiến cho đến chính quyền thực dân đô hộ và kể cả Nhà nước ta hiện nay đều luôn luôn cố gắng tìm ra những biện pháp tối ưu để quản lý làng xã. Có quản lý được làng xã với vị trí là đơn vị hành chính cấp cơ sở của nhà nước, có ổn định được xã hội làng xã nói riêng thì mới ổn định được xã hội quốc gia nói chung.

Ngược dòng lịch sử, có thể thấy cha ông ta đã có những kinh nghiệm hết sức quý báu trong vấn đề quản lý làng xã, thể hiện qua việc soạn thảo và sử dụng hương ước. Theo ý kiến của nhiều nhà nghiên cứu, hương ước là “cương lĩnh tinh thần”, “cương lĩnh về nếp sống” của một cộng đồng cư dân Việt ở nông thôn, là công cụ để điều chỉnh các mối quan hệ trong làng, giữa làng với Nhà nước. Đây là một di sản văn hóa quý báu, một nguồn tài liệu có giá trị nghiên cứu về nhiều mặt.

Thế nhưng, số phận của hương ước cũng thăng trầm cùng các biến cố lịch sử. Sau gần nửa thế kỉ bị đặt ngoài lề cuộc sống, kể từ sau năm 1989 đến nay hương ước đã trở lại nguyên giá trị trong làng xã hiện đại. Đảng và Nhà nước ta đã “khuyến khích biên soạn hương ước để làm cơ sở tổ chức, quản lý trên địa bàn” (Nghị quyết hội nghị lần thứ V Ban chấp hành Trung ương Đảng khóa VII, 6/1993). Với hàng loạt các nghị quyết, thông tư, chỉ thị của

Đảng và Nhà nước về vấn đề này, phong trào “tái lập hương ước” được đẩy mạnh trên cả nước nhằm đáp ứng yêu cầu xây dựng, phát triển nông thôn mới do Đảng và Nhà nước đề ra.

Cũng như nhiều địa phương trên cả nước, Thái Nguyên nói chung và huyện Phổ Yên nói riêng đã tích cực hưởng ứng, thực hiện phong trào xây dựng làng văn hóa. Với vị trí giao lưu thuận lợi (phía Bắc giáp thành phố Thái Nguyên, phía Nam giáp thành phố Hà Nội), cho nên so với nhiều huyện trong tỉnh, Phổ Yên là nơi có nền kinh tế phát triển, trở thành một trong những trung tâm công nghiệp của tỉnh Thái Nguyên. Trong tình hình tốc độ đô thị hóa diễn ra nhanh chóng, việc bảo lưu các giá trị truyền thống là điều rất cần thiết. Song trên thực tế, kết quả trong phong trào xây dựng làng văn hóa ở Thái Nguyên nói chung và Phổ Yên nói riêng còn khá khiêm tốn. Một trong những nguyên nhân của thực trạng này là những hạn chế, bất cập trong việc soạn thảo, ban hành hương ước mới. Các bản “Quy ước làng văn hóa” được biên soạn chủ yếu dựa trên những văn bản hướng dẫn của Chính phủ, khá xa vời, cứng nhắc, nặng tính áp đặt đối với làng quê. Do đó, việc nghiên cứu, tìm hiểu về “*Quản lý làng xã huyện Phổ Yên (Thái Nguyên) qua hương ước cải lương thời cận đại*” sẽ góp phần khắc phục hạn chế và bổ sung cho hương ước mới, để hương ước mới sẽ thực sự đi vào cuộc sống, góp phần cùng với pháp luật điều chỉnh mối quan hệ làng xã. Qua việc nghiên cứu, tìm hiểu về “*Quản lý làng xã huyện Phổ Yên (Thái Nguyên) qua hương ước cải lương thời cận đại*”, chúng ta sẽ rút ra được những bài học quý báu về vấn đề quản lý hành chính và quản lý về mọi mặt trong đời sống sinh hoạt làng xã của Nhà nước trung ương ở cấp địa phương. Qua những bài học kinh nghiệm (với cả những thành công và hạn chế) sẽ giúp chúng ta soi rọi vào quá trình cải cách hành chính, cải cách tư pháp... ở cấp làng xã hiện nay, để có thể kế thừa và phát huy di sản về quản lý làng xã của cha ông trong lịch sử.

Với những ý nghĩa trên, đồng thời là một người con của quê hương Thái Nguyên, người viết chọn đề tài “*Quản lý làng xã huyện Phổ Yên (Thái Nguyên) qua hương ước cải lương thời cận đại*” làm vấn đề nghiên cứu cho luận văn Thạc sĩ của mình. Với năng lực của bản thân và điều kiện mọi mặt có hạn, chắc chắn luận văn sẽ khó tránh khỏi những thiếu sót. Kính mong nhận được sự góp ý, chỉ bảo của các thầy cô và bạn bè đồng nghiệp để người viết được học hỏi và hiểu sâu sắc hơn về vấn đề này.

2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề

Hương ước là sản phẩm văn hóa độc đáo gắn liền với lịch sử làng xã người Việt và một số nước Đông Á khác như Trung Quốc, Nhật Bản, Hàn Quốc... Với vai trò là công cụ tự quản, điều chỉnh các mối quan hệ cộng đồng làng xã, hương ước có tác động sâu sắc và toàn diện đến mọi mặt của đời sống làng xã. Nó trở thành “chìa khóa” giúp chúng ta tìm hiểu về chốn hương thôn trong các thời kỳ lịch sử đã qua. Do vậy mà hương ước đã trở thành một đề tài lý thú, hấp dẫn đối với các nhà khoa học trong và ngoài nước, thuộc nhiều lĩnh vực khác nhau như lịch sử, văn hóa, dân tộc học, pháp lý, ngôn ngữ...

Ở nước ta, có thể nói chưa bao giờ hương ước lại được quan tâm và đề cập đến nhiều như hiện nay. Hàng loạt các cuộc hội thảo bàn về hương ước lệ làng đã được tổ chức như: “Mấy vấn đề về quản lý xã hội nông thôn hiện nay- thực trạng và giải pháp”(2/1993), “Vai trò của hương ước mới trong việc xây dựng nông thôn mới và quản lý Nhà nước đối với việc ban hành hương ước trong giai đoạn hiện nay”(1996), “Vai trò của hương ước mới tại nông thôn đồng bằng Bắc Bộ hiện nay”(1997), “Xây dựng và thực hiện hương ước, quy ước làng văn hóa – thực trạng và giải pháp”(2001)... Đặc biệt, vào ngày 15/03/2011, tại thành phố Hà Tĩnh đã diễn ra buổi tọa đàm khoa học với chủ đề “Văn hóa quản lý làng xã” do Sở Văn hóa, Thể thao và Du lịch Hà Tĩnh cùng với Đại học Nanzan (Nhật Bản), Viện Việt Nam học và khoa học phát

triển thuộc Đại học Quốc gia Hà Nội tổ chức. Tại buổi tọa đàm, nhiều nhà khoa học đã nêu kiến nghị: Cần coi quản lý làng xã là một nội dung của cải cách hành chính công tại Việt Nam. Quản lý nông thôn, quản lý làng xã nói riêng và đổi mới quản lý xã hội nói chung là một trong những nhiệm vụ trọng tâm nhằm đáp ứng thực tiễn của công cuộc cải cách hành chính, phát triển đất nước trong tình hình kinh tế hiện nay.

Do nội dung hết sức phong phú, hương ước đã được các học giả nghiên cứu ở nhiều góc độ khác nhau. Tiếp cận hương ước trong mối quan hệ với cơ cấu tổ chức làng xã, trên bình diện là một công cụ tự quản cũng đã có rất nhiều tác giả với nhiều công trình khoa học như:

Tác giả Lê Hồng Phong với tác phẩm “Xã thôn Việt Nam” (NXB Văn – Sử -Địa, 1959). Trong tác phẩm này, bên cạnh việc trình bày về những nghiên cứu dân tộc học ở các xã thôn miền Bắc, miền Trung, miền Nam dưới chế độ phong kiến, tác giả đã tập trung nghiên cứu nội dung về chế độ công điền, công thổ, chế độ sở hữu ruộng đất, bộ máy quản lý thôn xã được khảo sát trong thời kỳ Pháp thuộc.

Năm 1994, hai tác giả Phan Đại Doãn và Nguyễn Quang Ngọc đã cho xuất bản cuốn “Kinh nghiệm tổ chức quản lý nông thôn Việt Nam trong lịch sử” (NXB Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 1994). Trong tác phẩm này, các tác giả đã dành hơn 30 trang phác thảo về kinh nghiệm quản lý làng xã qua các thời kỳ lịch sử (trong đó có thời kỳ cận đại qua các hương ước cải lương). Đồng thời tác phẩm cũng gợi mở cho chúng ta một số điểm trong việc liên hệ chính sách quản lý làng xã các thời kỳ trước với giai đoạn hiện nay để rút ra một số nhận xét, bài học.

Tác giả Bùi Xuân Đính với các tác phẩm: “Lệ làng phép nước” (NXB Pháp lý, Hà Nội, 1995) và “Hương ước và quản lý làng xã” (NXB Khoa học xã hội, Hà Nội, 1988). Trong tác phẩm “Lệ làng phép nước”, tác giả đã đề cập

đến mối quan hệ hai chiều giữa lệ làng và phép nước, qua đó phân tích những giá trị pháp lý và tác động 2 mặt của lệ làng. Còn với tác phẩm “Hương ước và quản lý làng xã”, tác giả đã đi sâu phân tích vai trò của hương ước trong quản lý làng xã, đưa ra những gợi mở cho vấn đề xây dựng và phát huy vai trò của hương ước mới trong quản lý làng xã hiện nay.

Năm 2003, Nguyễn Huy Tính đã bảo vệ thành công luận án Tiến sĩ Luật học với đề tài “Hương ước mới – một phương tiện góp phần quản lý xã hội ở nông thôn Việt Nam hiện nay”(từ thực tiễn tỉnh Bắc Ninh). Luận án phân tích những biến đổi lịch sử từ hương ước làng xã cổ truyền đến hương ước mới, khẳng định hương ước mới là phương tiện tự quản, tự điều chỉnh hữu hiệu của làng xã, có quan hệ biện chứng với pháp luật, đồng thời tác giả cũng đưa ra những giải pháp nhằm hoàn thiện và thực hiện hương ước mới.

Năm 2006, cuốn “Làng Việt Nam – đa nguyên và chặt” của khoa Lịch sử - Đại học Khoa học xã hội và nhân văn Hà Nội (NXB Đại học Quốc gia Hà Nội) được xuất bản trên cơ sở tập hợp các bài viết tiêu biểu của GS Phan Đại Doãn trong cả sự nghiệp nghiên cứu về làng xã cùng với nhiều bài viết khác của các đồng nghiệp, bạn bè, học trò của ông. Đây được coi là công trình mới nhất nghiên cứu về làng xã Việt Nam cho đến nay. Trong tác phẩm này, chúng ta có thể tìm đọc một số bài viết liên quan ít nhiều đến đề tài, trong đó có bài viết của tác giả Nguyễn Quang Ngọc: “Cấp thôn trong thiết chế chính trị xã hội nông thôn Việt Nam”. Các bài viết trong tác phẩm này giúp người viết có cơ sở để hiểu rõ hơn về sự hình thành làng xã trong lịch sử, đồng thời cung cấp thêm nhiều tư liệu liên quan đến chính sách quản lý làng xã cũng như mối quan hệ giữa Nhà nước và làng xã nói chung qua các thời kỳ lịch sử.

Ngoài ra còn rất nhiều các công trình nghiên cứu khác của nhiều tác giả đã được tập hợp thành sách hoặc đăng rải rác trên các báo, tạp chí nghiên cứu (Nghiên cứu lịch sử, Dân tộc học, Nhà nước và Pháp luật...) mà ở đây do